

Лекція 1

Тема лекції: «Карантин рослин: поняття, завдання і значення»

План лекції

1. Поняття про карантин рослин, історія розвитку карантину рослин
2. Основні законодавчі документи у сфері карантину рослин.
3. Посадові права і обов'язки осіб, які здійснюють державний контроль з карантину рослин.

Література

Мовчан О. М., Устінов І. Д. Карантинні шкідливі організми. Київ : Світ, 2000. 197 с.

Вигера С. М., Ключевич М. М., Ковальчук Р. Л. Холізм наук і освіти про здоров'я природи, якість харчових ресурсів, технології та їжу. Наукові аспекти збереження та відновлення природних ресурсів в умовах сучасного розвитку суспільства : Наукова монографія. Рига, Латвія : “Baltija Publishing”, 2024. С. 561–572.

Ключевич М. М., Вигера С. М., Ковальчук Р. Л. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку органічного виробництва фітопродукції в Україні. *Moderní aspekty vědy: XLIX. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2024. P. 147– 156.*

Вигера С. М., Ключевич М. М., Ковальчук Р. Л. Обґрунтування новітньої методології забезпечення здоров'я фітоценозів. *Moderní aspekty vědy: XLVII. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2024. P. 166–175.*

Курс лекцій з навчальної дисципліни «Зовнішній і внутрішній карантин» для студентів ОС «Магістр» спеціальності 202 «Захист і карантин рослин» галузі знань 20 «Аграрні науки та продовольство» / [Гурманчук О. В., Плотницька Н. М., Невмержицька О. М.]. Житомир, ПНУ. 2022. 93 с.

Барановський М.М., Устінов І.Д., Мовчан О.О. Рекомендації з ідентифікації та захисту рослин від адвентивних видів трипсів в умовах закритого ґрунту України. Біла Церква, 2000. 37с.

Станкевич С. В., Леженіна І. П., Мешкова В. Л. Лісова ентомологія: назви основних шкідників лісових насаджень. Вид. 2-ге, перероб. і доп.. Житомир: Видавництво «Рута», 2023. 136.

Зміст лекції

1. Поняття про карантин рослин, історія розвитку карантину рослин

Термін “карантин” походить від італійських слів *quarante giorni*, що скорочено “*quarantine*” означало 40-денний термін, протягом якого на віддаленому рейді витримували кораблі, які прибували в порти Італії зі східних країн. Таке правило було встановлене з метою попередження завезення “чорної смерті” – чуми.

Вперше принцип тривалої ізоляції кораблів та термін “карантин” законодавчо були прийняті в Італії у 1374 році. Так більше 600 років тому з’явилося визначення, яке швидко стало зрозумілим у багатьох країнах світу. В середньовіччі карантин забороняв в’їзд у країну при підозрі захворювання на чуму. На той час ліків у боротьбі з інфекційними хворобами та щеплень не існувало. Тому карантин лишався основним заходом, який обмежував розповсюдження захворювань.

У сільському та лісовому господарствах термін “карантин” стали застосовувати до заходів, які захищали рослинництво, лісове господарство і тваринництво деяких держав від завезення з-за кордону та розповсюдження небезпечних шкідників та бур’янів.

Історія карантинної служби країни бере початок з 1931 року. Тоді в СРСР була створена єдина Державна карантинна служба і розроблене положення про карантинний контроль за ввезенням в країну сільськогосподарської продукції та живих рослин. Цього ж року була створена перша інспекція з карантину рослин в Українській Республіці (при Одеському морському порту).

Наприкінці 1932 року в Чернігові була створена обласна Державна інспекція з насінневого контролю і карантину сільськогосподарських рослин, яка працювала до окупації німцями Чернігівщини. Також у 1932 році, згідно архівних даних, були створені державні інспекції з карантину рослин по Київській та Дніпропетровській областях.

Карантинна служба Автономної Республіки Крим – одна з найстаріших у колишньому СРСР. У 1934 році створена карантинна інспекція з лабораторією і чотири карантинних пункти при наркомі землеробства Кримської АРСР. Але карантинні заходи на Кримському півострові здійснювались ще задовго до створення Української РСР та Кримської АРСР.

Як відомо, в 60-х роках XIX сторіччя з Америки була завезена виноградна філоксера, яка виявилась найнебезпечнішим шкідником виноградарства Європи. У 1880–1886 роках філоксера була виявлена в деяких районах України, в тому числі на Південному березі Криму. В результаті 16

річної роботи (1881–1896) вогнища філоксери в Криму були знищені. Завдяки карантинним заходам, територія Криму залишалась вільною від філоксери понад 60 років, нові вогнища шкідника були виявлені лише в 1962 році.

Після розпаду СРСР, у 1991 році, в Україні була створена Державна служба карантину рослин, яка підпорядковувалась Міністерству аграрної політики України. В країні було 27 державних (з них 15 прикордонних) інспекцій по карантину рослин, а саме – 24 в обласних центрах, у містах Києві (1) і Севастополі (1), і в Автономній Республіці Крим (1). При морських і річкових портах, пристанях, на залізничних станціях, в аеропортах, на аеродромах, на підприємствах поштового зв'язку, автомобільних дорогах, автовокзалах, автостанціях, пунктах пропуску на державному кордоні діяли 189 прикордонних пунктів по карантину рослин; 221 районних і міжрайонних пунктів по карантину рослин; 13 обласних фумігаційних загони; 7 зональних і 7 обласних карантинних лабораторій.

Офіційною ж датою створення національної служби з карантину рослин вважається 30 червня 1993 року, коли Верховна Рада прийняла Закон України «Про карантин рослин».

У 2010 році Указом Президента України від 09.12.2010 року №1085/2010 створена Державна ветеринарна та фітосанітарна служба України (Держветфітослужба). В 2012 році були створені територіальні органи Держветфітослужби – це Головна державна фітосанітарна інспекція, Державна фітосанітарна інспекція АР Крим, 23 Державних фітосанітарних інспекцій в областях. Утворені тероргани виконували функції в сферах карантину і захисту рослин, покладені на Держветфітослужбу.

На сьогоднішній день Держветфітослужба реорганізована в Державну службу України з питань безпеки харчових продуктів і захисту споживачів.

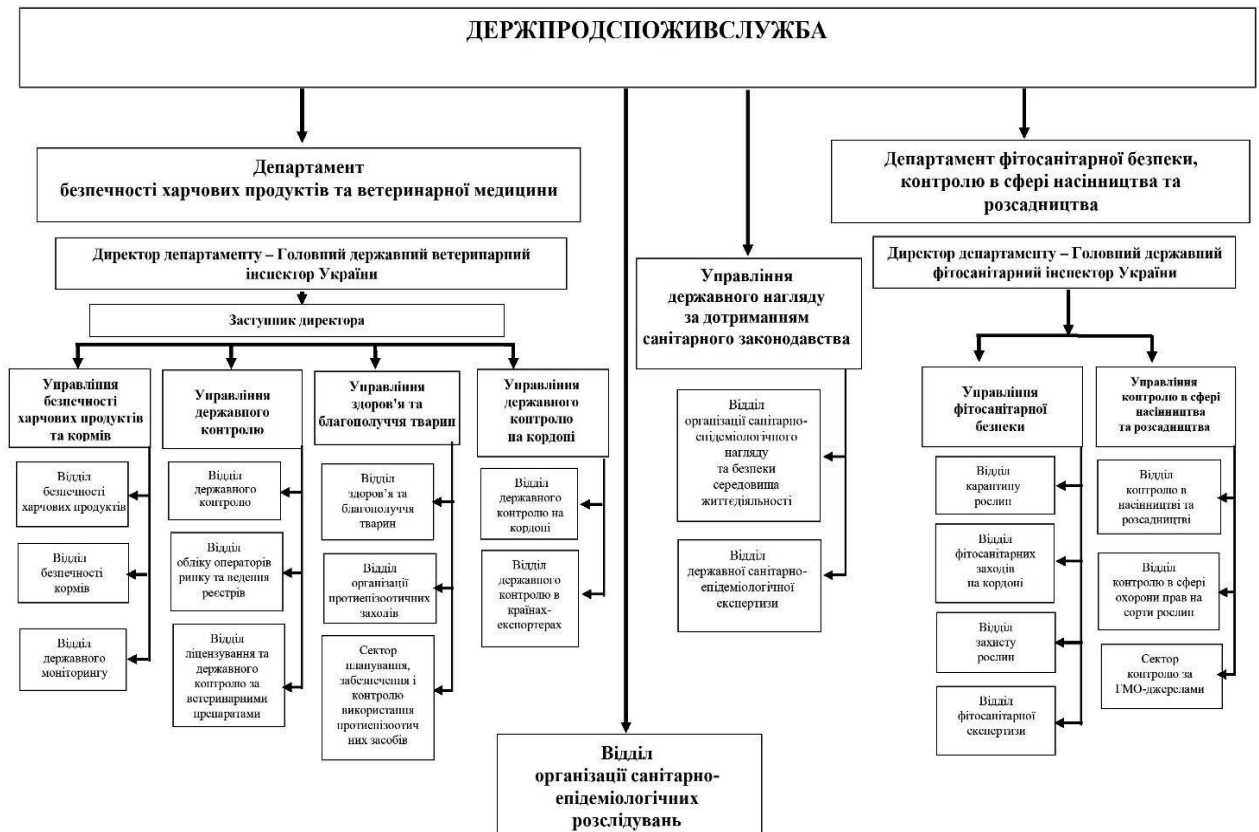
Держпродспоживслужба утворена відповідно до постанови КМУ від 10 вересня 2014 року № 442 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади».

Відповідно до розпорядження Кабінету міністрів України від 6 квітня 2016 року № 260-р «Питання Державної служби з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів» Держпродспоживслужба офіційно розпочала роботу і приступила до виконання функцій.

Закон України “Про карантин рослин” визначає загальні правові, організаційні та фінансово-економічні основи карантину рослин, діяльність державних органів, підприємств, установ, організацій, посадових осіб та громадян, спрямовану на запобігання завезенню та поширенню відсутніх на території України небезпечних шкідників, хвороб рослин і бур’янів.

Вперше принцип тривалої ізоляції кораблів та термін “карантин”

законодавчо були прийняті в Італії у 1374 році. Так більше 600 років тому з'явилося визначення, яке швидко стало зрозумілим у багатьох країнах світу. В середньовіччі карантин забороняв в'їзд у країну при підозрі захворювання на чуму. На той час ліків у боротьбі з інфекційними хворобами та щеплень не існувало. Тому карантин лишався основним заходом, який обмежував розповсюдження захворювань. У 1851 р. на Паризькій конференції були прийняті основи міжнародних карантинних взаємовідносин, які пізніше стали угодою в галузі карантину рослин.

4

Перші фітосанітарні заходи були запроваджені у Франції для охорони виноградних насаджень від філоксери. Шкідник був завезений із Америки у Францію з 27 сортами американського винограду турельським садівником (поблизу провінції Таскана) у 1858– 1862 рр. Деякі живці він продав в інші виноградарські райони Франції, “нагородивши” їх, таким чином, новим для Європи шкідником. Із Франції попелиця потрапила до сусідніх держав: Іспанії, Португалії, Австрії, Угорщини, Болгарії, країн колишньої Югославії, Румунії, Швейцарії, Італії, Німеччини, Північної Африки, Австралії.

Опинившись у сприятливих кліматичних умовах, філоксера стала проблемою виноградарства європейських країн. На той час стійких до неї сортів ще не було. Швидке розповсюдження шкідника та масова загибель виноградарств привели до того, що міністерство сільського господарства і

торгівлі організували в усіх 56 департаментах країни спеціальні протифілоксерні комітети, завданням яких став контроль за посадковим матеріалом, що завозився до країни, з метою попередження завезення попелиці та інших небезпечних шкідників. Пізніше комітетами було встановлено, що до Франції проникли не лише виноградна філоксера, але й такі небезпечні хвороби, як оїдіуму та мілдью (несправжня борошниста роса винограду). За прикладом Франції на шлях карантинних обмежень в рослинництві стало багато європейських країн, а згодом - Північна Америка.

У США перший карантинний закон був прийнятий у 1912 р., що стало основою для міністерства сільського господарства в створенні системи карантину в країні. Пізніше конгрес неодноразово приймав закони, у яких додатково надавались права фітосанітарній службі посилювати контроль за перевезеннями підкарантинних вантажів, що прибували із-за кордону, але прийнятий ще в 1912 р. карантинний закон залишається головним і до цього часу.

Досвід проведення фітосанітарних заходів в окремих країнах показав, що зусилля окремо взятої країни недостатньо ефективні. З'ясувалась необхідність підписання міжнародних договорів для об'єднання дій різних країн від небезпечних шкідників, хвороб рослин і насіння бур'янів. Перший крок в організації системи карантину рослин в міжнародному масштабі був зроблений у 1877 р. в м. Лозанна (Швейцарія) на нараді представників ряду країн, перед якими постало завдання захистити від зараження філоксерою виноградники півдня Європи та попередити їх загибель.

Текст I міжнародної конвенції, розробленої у Берні 1 вересня 1878 р., підписали Німеччина, Австро-Угорщина, Швейцарія, Нідерланди.

Згодом до них приєдналися Бельгія, Італія та Іспанія, а після першої світової війни – Чехословаччина, Угорщина та Югославія.

2. Основні законодавчі документи у сфері карантину рослин

Конституція України.

Закон України “Про карантин рослин”. Закон України "Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності" Указ Президента України 31.01.2006 № 81 “Про приєднання України до Міжнародної конвенції про захист рослин” Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.1994 № 38 “Про вступ України до Конвенції заснування Європейської і Середземноморської організації захисту рослин” Указ Президента України 13.04.2011 № 464 “Про затвердження Положення про Державну ветеринарну та фітосанітарну службу України” Постанова Кабінету Міністрів України від 12.05.2007 № 705 “Про деякі питання реалізації Закону

України “Про карантин рослин”.

Постанова Кабінету Міністрів України від 30.10.2008 № 947 “Про затвердження Порядку розподілу суб'єктів господарювання за ступенем ризику їх господарської діяльності у сфері карантину рослин” Постанова Кабінету Міністрів України від 09.06.2011. № 641 “Про затвердження переліку платних адміністративних послуг, які надаються Державною ветеринарною та фіто санітарною службою, органами та установами, що належать до сфери її управління, і розміру плати за їх надання”.

Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2011 № 1348 Деякі питання надання послуг Державною ветеринарною та фітосанітарною службою, органами та установами, що належать до сфери її управління.

Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 13.02.2013 № 96 «Про затвердження розмірів плати за послуги з питань ветеринарної медицини, захисту рослин, охорони прав на сорти рослин, які надаються органами та установами, що входять до сфери управління Державної ветеринарної та фітосанітарної служби», зареєстрований в Мін'юсті 07.03.2012 №380/22912 Наказ Міністерства аграрної політики України від 23.08.2005 № 414 “Про затвердження Фітосанітарних правил ввезення з-за кордону, перевезення в межах країни, транзиту, експорту, порядку переробки та реалізації підкарантинних матеріалів” Наказ Міністерства аграрної політики України від 22.12.2005 № 731 “Про затвердження Фітосанітарних правил ввезення з-за кордону, перевезення в межах країни, експорту та виробництва дерев'яного пакувального матеріалу” .

Наказ Міністерства аграрної політики України від 21.11.2006 № 690 “Про

Затвердження Порядку реєстрації осіб, які здійснюють господарську діяльність, пов'язану з виробництвом та обігом об'єктів регулювання”.

Наказ Міністерства аграрної політики України від 29.11.2006 № 716 “Про затвердження Переліку регульованих шкідливих організмів”.

Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 11 червня 2012 року "Про затвердження Положення щодо здійснення аналізу ризиків для розробки та/або перегляду фітосанітарних заходів".

Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 02.07.2012

№384 "Про затвердження уніфікованих форм актів перевірок у сферах карантину та захисту рослин"

«Інструкція з виявлення, локалізації та ліквідації вогнищ карантинних бур'янів», затверджена наказом Міністерства аграрної політики України від 27.01.2005 №40.

«Інструкція з виявлення, локалізації та ліквідації вогнищ західного кукурудзяного жука», затверджена наказом Міністерства аграрної політики України від 28.03.2005 №117.

Кодекс України про адміністративні правопорушення ДСТУ 3355–96 ПРОДУКЦІЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА РОСЛИННА «Методи відбору проб у процесі карантинного огляду та експертизи» Додаток до наказу Головної державної інспекції з карантину рослин України від 19.09.08 № 217 "Тимчасовий порядок по організації та контролю за проведенням обробки та фумігації (знезараження) об'єктів регулювання та об'єктів органами Державної служби з карантину рослин України".

Постанова Кабінету Міністрів України від 5 жовтня 2011 року № 1030 "Деякі питання здійснення попереднього документального контролю в пунктах пропуску через державний кордон України"

Постанова Кабінету Міністрів України від 5 жовтня 2011 року №1031 "Деякі питання здійснення державного контролю товарів, що переміщуються через митний кордон України"

Закон України "Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу".

Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 06.09.2013

№534 "Про затвердження Порядку оформлення Головним державним фітосанітарним інспектором України, головними фітосанітарними інспекторами в Автономній Республіці Крим, місті Києві, областях, їх заступниками та державними фітосанітарними інспекторами матеріалів про адміністративні правопорушення" Закон України Про особливості здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності щодо фізичних осіб -підприємців та юридичних осіб, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності. Закон України Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України.

Наказ міністерства аграрної політики від 21.10.2015 №401 "Про внесення змін до Порядку проведення повторної фітосанітарної (арбітражної) експертизи"

Закон України про гуманітарну допомогу.

Організація та здійснення державного контролю з карантину рослин покладаються на головних державних інспекторів з карантину рослин України, їх заступників і державних інспекторів з карантину рослин.

Головним державним інспектором з карантину рослин України є керівник Головної державної інспекції з карантину рослин України, який

призначається і звільняється з посади спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань аграрної політики.

Керівник Головної державної інспекції з карантину рослин України має заступників, у тому числі одного першого, які призначаються і звільняються з посади за поданням керівника Головної державної інспекції з карантину рослин України спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань аграрної політики.

Керівники державних інспекцій з карантину рослин (їх заступники) Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя призначаються і звільняються з посади керівником Головної державної інспекції з карантину рослин України. Керівники державних інспекцій з карантину рослин Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя є головними державними інспекторами з карантину рослин відповідно Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя.

Державними інспекторами з карантину рослин є спеціалісти Державної служби з карантину рослин України.

На посадових осіб, яким надано повноваження державних інспекторів з карантину рослин, поширюється дія Закону України "Про державну службу".

Завідуючі зональними та обласними карантинними лабораторіями, прикордонними пунктами карантину рослин у морських, річкових портах (на пристанях), на відповідних залізничних станціях, в аеропортах (на аеродромах), на підприємствах поштового зв'язку, шосейних шляхах, автовокзалах, автостанціях, начальники обласних фумігаційних загонів призначаються і звільняються з посади керівником Головної державної інспекції з карантину рослин України.

Посадові особи, які здійснюють державний контроль з карантину рослин, забезпечуються форменим одягом за рахунок Державного бюджету України.

Зразки форменого одягу та знаки розрізнення, строки їх носіння та порядок забезпечення встановлюються Кабінетом Міністрів України.

3. Посадові права і обов'язки осіб, які здійснюють державний контроль з карантину рослин.

Стаття 14. Права і обов'язки посадових осіб, які здійснюють державний контроль з карантину рослин.

Головний державний інспектор з карантину рослин України, Головний державний інспектор з карантину рослин Автономної Республіки Крим, головні державні інспектори з карантину рослин областей, міст Києва і Севастополя очолюють відповідну інспекцію з карантину рослин, здійснюють

державний контроль за додержанням законодавства у сфері карантину рослин.

Під час здійснення державного контролю з карантину рослин Головний державний інспектор з карантину рослин України, Головний державний інспектор з карантину рослин Автономної Республіки Крим, головні державні інспектори з карантину рослин областей, міст Києва і Севастополя, державні інспектори з карантину рослин у межах повноважень мають право:

- проводити фітосанітарний контроль підкарантинних матеріалів та об'єктів, що експортуються, імпортуються та перевозяться транзитом;

- перевіряти і обстежувати рослини та рослинні продукти, сільськогосподарські і лісові угіддя, в тому числі контролювати діяльність інтродукційно-карантинних розсадників, державних сортодільниць, оранжерей і теплиць, що проводять карантинну перевірку насіння, рослин та садивного матеріалу, завезених з-за кордону, на відповідній території;

- вимагати інформацію, необхідну для здійснення своїх повноважень;

- проводити відбір зразків з партії рослин і рослинних продуктів для проведення фітосанітарної експертизи відповідно до закону;

- видавати обов'язкові для виконання розпорядження щодо здійснення карантинних заходів (знезараження підкарантинних матеріалів, спрямовування на технічну переробку заражених карантинними організмами рослин і рослинних продуктів або їх знищення у разі неможливості проведення карантинних заходів відповідно до закону);

- надавати висновки органам страхування щодо завданих збитків внаслідок ліквідації карантинних організмів;

- накладати в порядку, встановленому законом, адміністративні стягнення на осіб, винних у порушенні законодавства про карантин рослин.

Головний державний інспектор з карантину рослин України, Головний державний інспектор з карантину рослин Автономної Республіки Крим, головні державні інспектори з карантину рослин областей, міст Києва і Севастополя та державні інспектори з карантину рослин зобов'язані:

- у разі виявлення карантинних організмів протягом доби внести відповідні подання про запровадження особливого карантинного режиму;

- діяти на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені законом, і додержуватися вимог нормативно-правових актів у сфері карантину рослин.

Стаття 12. Права та обов'язки осіб у сфері карантину рослин

Особи, які здійснюють господарську діяльність, пов'язану з виробництвом, переробкою, зберіганням, транспортуванням і торгівлею рослинами та рослинними продуктами, мають право одержувати від

центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері карантину рослин, інформацію про фітосанітарний стан на відповідній території.

Особам, яким завдано шкоду внаслідок запровадження карантинного режиму або у зв'язку з проведенням робіт щодо ліквідації карантинних організмів, збитки відшкодовуються відповідно до закону.

Особи, майно яких використовувалося з метою запобігання поширенню і ліквідації карантинних організмів, мають право на відшкодування завданих їм збитків відповідно до закону та у порядку і розмірах, встановлених Кабінетом Міністрів України.

Особи, які здійснюють господарську діяльність, пов'язану з виробництвом, переробкою, зберіганням, транспортуванням, торгівлею рослинами і рослинними продуктами, зобов'язані:

- виконувати фітосанітарні правила та здійснювати фітосанітарні заходи;
- виконувати законні розпорядження центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері карантину рослин, щодо проведення відповідних карантинних заходів;

- подавати визначену законом інформацію для реєстрації до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері карантину рослин, якщо це вимагається згідно із статтею 27 цього Закону;

- подавати на вимогу спеціалістів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері карантину рослин, відомості про об'єкти регулювання;

- здійснювати систематичний моніторинг земельних угідь, які належать їм на правах власності або користування, а також потужностей (об'єктів), на яких здійснюється виробництво та/або обіг рослин, продуктів рослинного походження з метою виявлення регульованих шкідливих організмів;

- надавати державним фітосанітарним інспекторам у визначених законом випадках безперешкодно доступ до об'єктів регулювання на будь-якій стадії виробництва, переробки чи обігу для проведення інспектування, перевірки документації та відбору зразків від об'єктів регулювання для визнання їх фітосанітарного стану в порядку, передбаченому цим Законом;

- сприяти проведенню карантинних заходів у карантинних та прилеглих до них зонах у разі виявлення карантинних організмів;

- зберігати усі фітосанітарні сертифікати, карантинні сертифікати протягом одного року починаючи з дати видачі.

Фітосанітарні заходи є обов'язковими для виконання органами державної влади та особами.

Особи та органи державної влади зобов'язані сприяти державним

фітосанітарним інспекторам у виконанні ними своїх повноважень.

Питання для самоконтролю:

1. Як Ви розумієте поняття карантин рослин?
2. З якою метою вводяться карантинні обмеження?
3. Які закони регулюють карантинні обмеження?
4. Охарактеризуйте структуру організації, відповідальної за регулювання шкідливих організмів в Україні.
5. Назвіть права і обов'язки посадових осіб, які здійснюють державний